

SAD
i
nesvrstanost

Ranko Petković

Kao jedna od dveju svetskih super-sila, koja raspolaže izvanredno snažnim političkim, ekonomskim i vojnim uticajem, Sjedinjene Američke Države su, direktno ili indirektno, prisutne u svim krajevima sveta, pa i u krugu nesvrstanih zemalja. Dejstva dalekosežne i raznorodne globalne strategije SAD nalaze se u određenom odnosu prema pokretu nesvrstanosti, kao značajnom faktoru savremenih međunarodnih odnosa. Reč je o širokom spletu uzajamnih dejstava i o složenom i dinamičnom procesu suočavanja i sukobljavanja međusobnih interesa, čiji se uzroci i posledice mogu razaznati i objasniti tek posredstvom bližeg upoznavanja sa kompleksnim motivima i ciljevima politike SAD u periodu nakon drugog svet-skog rata. U tom istraživačko-studijskom kontekstu moguće je pratiti i često protivrečne, ali ipak konstantne promene u stavu SAD prema nesvrstanim zemljama i pokretu nesvrstanosti od Ruzveltovog vremena do sadašnje Karterove administracije.

Pre nego što bismo prišli upoznavanju američkog stava prema nesvrstanosti u koordinatama fundamentalnih konceptata američke spoljne politike i delovanja u međunarodnim odnosima u posleratnom periodu, kao i upoznavanju sa praktično-političkim dejstvima američke politike u širokom vremenom rasponu od začetaka hladnoga rata do sadašnjeg stanja procesa detanta, neophodno je analizirati shvatanja i tumačenja pojma nesvrstanosti u naučnoj literaturi i diplomatsko-političkoj praksi SAD.

Shvatanje i tumačenje pojma nesvrstanosti u Sjedinjenim Američkim Državama

Opređeljivanje novooslobođenih zemalja, u prvom posleratnom periodu, za ostajanje izvan vojno-političkih saveza velikih sila predstavljalo je po mnogim suštinskim obelježjima nov međunarodni fenomen za koji je bilo nepochodno naći i novo i adekvatno terminološko određenje. Pravnici i politikolozi u SAD, kao uostalom i na nekim drugim stranama, pošli su od usporedbi sa jednim sličnim, ali videće se, kasnije, i različitim pojmom iz sfere klasičnog međunarodnog prava i novije diplomatske istorije Evrope — pojmom neutralnosti.¹

Za razliku od svojih sovjetskih kolega, koji su, polazeći od za sovjetske interese poželjnog i korisnog »odvajanja« novooslobođenih zemalja od imperijalizma, kvalifikovali zemlje koje se nalaze izvan vojno-političkih saveza velikih sila kao pobornike pozitivne ili aktivne neutralnosti, američki pravници i politikolozi su iz svoje optike sagledavali taj isti proces kao »približavanje« novooslobođenih zemalja komunizmu i svrstali ih u nosioce neutralizma. U oba slučaja, kao što se vidi, u traženju terminoloških odrednica za nesvrstanost, u prvom posleratnom periodu, prevladavali su politički priloz i interesi sredine o kojoj je reč.

U američkom tumačenju, termin neutralizam je, pre svega, trebalo da sa međunarodnopravne tačke gledišta definiše položaj i politiku zemalja koje se nalaze izvan vojno-političkih saveza velikih sila.² U tom smislu se podvlačilo da neutralistička politika zemalja izvan vojno-političkih saveza velikih sila nema međunarodnopravnu osnovu, ali da ima dodirnih tačaka sa politikom neutralnosti koju su, s manje ili više uspeha, vodile pojedine zemlje u prošlosti. Sa političke tačke gledišta, neutralizam je kvalifikovan kao politika zemalja izvan vojno-političkih saveza koje se prepuštaju na milost i nemilost komunizmu. Neutralistička politika ne predstavlja angažovanu i efikasnu spoljnopolitičku koncepciju. Ne samo u shvatanju Dalsa, neutralizam je amoralna i kratkovida politika. Amoralna, jer predstavlja bekstvo sa poprišta borbe između dobra i zla: odbija da se angažuje u borbi slobodnog sveta protiv komunističke subverzije. Kratkovida, jer predviđa da će zemlje izvan vojno-političkih saveza postati plen komunističkog imperijalizma. Ni tadašnji senator Lindon Džonson nije video mogućnost ne samo za bilo kakav »srednji put«, već ni za bilo koju drugu politiku sem one koja igra na sve ili ništa: »Imamo samo dve mogućnosti u hladnome ratu — vrući rat ili ropstvo«.

Međutim, sve analize i interpretacije neutralizma, odnosno politike zemalja izvan vojno-političkih saveza nisu bile u toj meri pojednostavljene i sagledavane u funkciji spoljnopolitičkih interesa SAD, ili, bolje rečeno, antikomunističkih opsesija u vreme nastajanja i razbuktanja hlad-

1

Pitman B. Potter: *Neutrality*, in »American Journal of International Law«, New York, No 1. iz 1956.

2

G. C. Fenwick: *The Legal Aspects of Neutrality*, in »American Journal of International Law«, New York, No 1. iz 1957.

noga rata.³ Niz autora nastoji da istraži okolnosti u kojima se pojavila na istorijskoj sceni skupina država izvan vojno-političkih saveza velikih sila. Prvu komponentu oni vide u nacionalizmu vođa i masa antikolonijalnih pokreta koji ih odvrća od savezništva sa bivšim metropolama. Drugu komponentu nalaze u težnji novooslobođenih zemalja da ostanu izvan hladnoga rata, opredjeljivanja za Istok ili Zapad, koje bi ih uvuklo u vojno-političke saveze i angažovalo u hladnom ratu. Treća komponenta je, prema njima, u koristi koju zemlje izvan vojno-političkih saveza mogu da izvuku iz svog neutralističkog položaja obraćajući se za pomoć čas Istoku čas Zapadu.

Za razliku od onih koji su smatrali da je politika neutralizma osuđena na kratak vek trajanja, jer će oni koji »igraju« na žici suprotnosti između Istoka i Zapada pre ili kasnije pasti u naručje jednog ili drugog bloka, seriozniji teoretičari i razumniji političari su jasno zapažali konsekvence pojave zemalja izvan vojno-političkih saveza na bipolarnu strukturu međunarodnih odnosa.^{4,5,6} Politika nesvrstanosti je označena kao početak prevazilaženja bipolarizma i stvaranja multipolarnih međunarodnih odnosa u kojima neće sve zavisiti od Istoka i Zapada, niti se sve svoditi na međusobne odnose blokovskih grupacija. U novoj ravnoteži snaga koja se stvara, nesvrstane zemlje će biti značajan faktor. Ne samo u tom smislu što će sticanje uporišta i širenja sfera uticaja u nesvrstanim zemljama, odnosno u trećem svetu, povećavati snagu jednog ili drugog bloka, već što će zemlje izvan vojno-političkih saveza imati i sve izraženija samostalna dejstva.^{7,8,9}

Na potiskivanje termina neutralizam i usvajanje pojma nesvrstanost presudno je uticalo održavanje Beogradske konferencije nesvrstanih zemalja 1961. godine, koja je u svojim dokumentima izložila jasne kvalifikacije nesvrstanosti i odredila njene osnovne ciljeve u borbi za mir, ekonomski razvoj i društveni progres. Napuštanje termina neutralizam je nosilo i dva politička obeležja: popuštanje međunarodne zategnutosti u prelaznom periodu između hladnoga rata i detantr, s jedne, i povećavanje kruga novooslobođenih zemalja, pa time i broj učesnica pokreta nesvrstanosti, s druge strane, omogućavalo je i istodobno zahtevalo menjanje dalsovskog gledanja na zemlje trećeg sveta.

3 Radovan Vukadinović: *Sovjetski i američki pogledi na nesvrstanost*, u časopisu »Politička misao«, Zagreb, br. 4 iz 1974.

4 Hans Morgenthau: *Critical Look at the New Neutralism*, in »New York Times Magazine«, 27. VIII 1961.

5 Laurence W. Martin: *Neutralism and Non-alignment — The New States in World Affairs*, New York, 1962.

6 M. Rossi: *The Third World — The Unaligned Countries and the World Revolution*, New York, 1963.

7 C. V. Crab Jr.: *The Elephants and the Grass — A Study of Non-Alignment*, New York, 1965.

8 Myron Weiner: *Neutralism and Nonalignment*, in »International Encyclopedia of the Social Sciences«, New York, 1968.

9 A. Z. Rubinstein: *Reforms, Nonalignment and Pluralism*, u časopisu »Problems of Communism«, br. 2. iz 1968.

Time se, svakako, ne želi reći da je američki stav prema nesvrstanosti doživeo radikalnu političku transformaciju. Upravo ne. Napušteno je apriorističko shvatanje da je nesvrstanost amoralna politika, jer su se u pokretu nesvrstanosti našle i zemlje koje su u prijateljskim odnosima sa SAD i druge koje one ne bi želele da jednostavno otpišu iz koordinata svojih širih globalnih interesa. Uočeno je, takođe, da nesvrstanost nije kratkotrajna i prolazna politika, jer je pokret konstantno širio svoje redove i sticao attribute značajnog faktora u međunarodnim odnosima. Ali, još dugo je ostalo shvatanje da je pokret nesvrstanosti na ratnoj nozi sa SAD zbog svog verbalnog i stvarnog angažovanja u antiimperijalističkoj, antikolonijalnoj i antineokolonijalnoj borbi. Ponekad je bivao slabiji a ponekad jači naglasak na tezi da je pokret nesvrstanosti instrument ili saveznik SSSR u borbi protiv SAD i Zapada.

U novije vreme, kada je izgledalo da će formula detanta omogućiti velikim silama da same rešavaju najvažnija međunarodna pitanja, Henri Kisindžer je izneo tezu o svrstavanju nesvrstanih, kao negativnoj međunarodnoj pojavi koja dolazi u vreme i kada se nesvrstani otvaraju jedni prema drugima.¹⁰ Ova konstatacija je sadržavala jednu iluziju i jednu zabludu: iluziju — da će detant dovesti do jednog novog bipolarizma u kome neće ostati prostora za bilo kakvu istaknutiju ulogu drugih zemalja, pre svega nesvrstanih zemalja; zabludu — da nesvrstane zemlje teže stvaranju trećeg bloka, odnosno zatvaranju u sebe i konfrontiranju sa velikim silama po svaku cenu.

U sadašnje vreme kada Karter i Bžežinski nastoje da izvedu SAD iz »neprijateljskog sveta«, u koji je ona dospela u toku posleratnih godina, i da joj obezbede adekvatno mesto u »svetu koji se menja«, pridat je i veći značaj nesvrstanim zemljama i pokretu nesvrstanosti.¹¹ Ne ulazeći na ovom mestu u sve motive i konsekvence nove američke strategije koja polazi od zadobijanja uticaja u onim »čvornim« nesvrstanim zemljama koje imaju najsnažniji politički ili ekonomski ili vojni uticaj u svom regionalnom prostoru, dovoljno je naglasiti da je ona izvršila revalorizaciju značaja i uloge pokreta nesvrstanosti u međunarodnim odnosima, ali da nije dovela do izjednačavanja stava SAD prema svim nesvrstanim zemljama ili do bezrezervnog pozitivnog stava prema pokretu nesvrstanosti.¹² Veoma je prisutna deoba nesvrstanih zemalja, putem različitih kriterija, ali sa istom poentom: razvrstavanje na one koje su »bliže« Sovjetskom Savezu ili Sjedinjenim Američkim Državama. Po tim klasifikacijama, »radikalne« su prosovjetske, dok se među »unerenima« nalaze one zemlje koje su u prijateljskim odnosima sa SAD ili koje pružaju otpor sovjetskom hegemonizmu. Sličan politički sadržaj imaju i podele na »stvarne« i »lažne« nesvrstane zemlje: ove prve se suprotstavljaju sovjetskim

10

Henri Kisindžer u govoru u Generalnoj skupštini Organizacije Ujedinjenih nacija 25. septembra 1973.

11

Zbigniew Brzezinski: *America in A Hostile World*, u časopisu »Foreign Policy«, br. 23. iz 1976.

12

The Nonaligned Movement in World Politics, edited by A. W. Singham, Howard University, Westport, Connecticut, 1978.

pretenzijama da »potčini« sebi pokret nesvrstanosti, dok se ove druge nalaze u službi njegovih spoljnopolitičkih interesa. U skladu s tim je i insistiranje na »apsolutnoj nesvrstanosti« i na potrebi ekvidistance u stavu nesvrstanih zemalja prema jednom i drugom bloku.

Ako bismo hteli da zaključimo, morali bismo da ukažemo na dve protivrečne, ali dijalektički uzajamno povezane linije u američkom shvatanju i tumačenju pojma nesvrstanosti u minulim decenijama — liniju uočljivijih promena i liniju kontinuiteta. Promene su vodile realističnijem sagledavanju značaja i uloge nesvrstanih zemalja, dok je kontinuitet bio sadržan u nastojanjima da se, ovim ili onim sredstvima, obezbedi što šire prisustvo američkih interesa u krugu nesvrstanih zemalja. O toj dijalektičkoj sprezi promena i kontinuiteta govori i Bžežinski: »Jedna velika zemlja kao što su Sjedinjene Američke Države nije gliser na jezeru. Ona ne može iznenadno da skreće na levo ili na desno. Ona je kao veliki brod. Postoji kontinuitet u njenom kursu. Postoji kontinuitet između spoljne politike naše vlade i politike naših prethodnika, kao što, sasvim sigurno, postoji kontinuitet između spoljne politike naših prethodnika i njihovih prethodnika.«¹³

Koncepcije koje su djelovale na američki stav prema nesvrstanosti

Američki stav prema nesvrstanosti u osnovi su određivale koncepcije koje su obeležavale opšti politički prilaz ove zemlje svetu i situaciji u međunarodnim odnosima u pojedinim posleratnim razdobljima.¹⁴

1. *Antikomunizam*. — Sa korenima u predratnom periodu, ponešto priгуšena u vreme ratnog savezništva sa Sovjetskim Savezom, antikomunistička osećanja u SAD počela su da uzimaju maha već pri kraju rata, poklapajući se sa dolaskom Trumana na čelo zemlje. U osnovi tog procesa leže dva objektivna razloga: prvi, saznanje da je iz drugog svetskog rata izašao znatno osnažen Sovjetski Savez, koji je dosta široko proširio svoju sferu uticaja u Evropi, istakao pretenzije da bude prisutan u rešavanju svakako vojnom uticaju postao druga vodeća svetska sila; drugi, što su Sjedinjene Američke Države, smatrajući sebe vodećom svetskom silom, na osnovu atraktivne moći svog društvenog modela, svoje ogromno narasle ekonomske i vojne snage i svoje opšte »slobodarske« misije u svetu jedinog konkurenta u ostvarivanju svojih nacionalnih interesa videle upravo u Sovjetskom Savezu.

Razilaženje i sukobljavanje sa Sovjetskim Savezom u nizu krupnih pitanja o posleratnom uređenju Evrope i sveta počeli su da prerastaju u otvoreno neprijateljstvo, kojeg se SAD nisu libile jer su posedovale mo-

13 Bžežinski u intervjuu časopisu »NEWS-WEEK«, New York 29. V 1978.

14 Opširnije o američkoj spoljnoj politici u knjizi dr Radovan Vukadinović: »Sila i interesi — vanjska politika SAD«, Zagreb 1972, str. 398.

nopol u atomskom oružju i bile superiorne u ekonomskoj moći. Ovaj proces na međunarodnom planu pratio je i, sa svoje strane, na njega snažno uticao proces političke i ideološke indoktrinacije antikomunizmom na unutrašnjem planu. Antikomunistička osećanja sve su više postajala isključiva legitimacija lojalnosti američkih građana.

U takvim uslovima formirala se američka doktrina antikomunizma. Ona ima nekoliko poenti. Prvo, komunizam je neprijatelj svih ljudskih prava i sloboda, sinonim totalitarizma i diktature. Drugo, komunizam je sistem ekspanzionizma i podjarmljivanja naroda, njegova je osnovna inspiracija da zavlada svetom. Treće, komunizam ima svoje saveznike u svim zemljama i u svim društvenim slojevima i oni su nosioci destruktivne komunističke subverzije. Četvrto, komunizam neposredno ugrožava čitav »slobodni svet«, pa u tom krugu i same SAD. Peto, jedina snaga koja može da se suprotstavi komunizmu jesu SAD. Šesto, da bi mogle da se suprotstave komunizmu i da doprinesu njegovom uništenju, SAD moraju da vode beskompromisnu borbu protiv njega na svim tačkama Zemljine kugle.

Neposredne posledice doktrine antikomunizma na američki stav prema nesvrstanosti bile su sledeće:

(a) Suprotstavljanje komunizmu je nespojivo sa bilo kakvim stavom neutralnosti i neutralizma. Ne može se tolerisati odbijanje učesća u borbi dobra protiv zla; politika neutralizma je ne samo amoralna, već i opasna, jer ide na ruku komunističkoj subverziji. U formuli antikomunizma, ko nije s nama taj je protiv nas, nema mesta za nesvrstanost, koja predstavlja negativnu političku koncepciju bez budućnosti.¹⁵

(b) Za nesvrstane zemlje se smatra da neguju prokomunistička osećanja i da su, u osnovi, neotporne prema komunizmu. Američka politika mora da teži njihovom odvajanju od komunizma, putem uključivanja u zapadnjačke vojno-političke saveze u regionima trećeg sveta, putem ekonomske i vojne pomoći, pa i putem direktne oružane intervencije.

2. *Slobodni svet.* — Antitezu komunističkom svetu predstavlja slobodni svet. To su zemlje zapadne demokratije, na čelu sa svojim predvodnikom i uzorom Sjedinjenim Američkim Državama. Sveto pravo privatne svojine, koje predstavlja motornu snagu kapitalističkog načina proizvodnje i široki spektar ljudskih sloboda u sistemu buržoaske demokratije, osnovna su obeležja slobodnog sveta.

U tumačenju pojma slobodnog sveta može se uočiti više akcenata. Prvo, postoji evidentno zajedništvo interesa svih zapadnih demokratija, kao protagonista istog društvenog modela. Drugo, neophodno je političko, ekonomsko i vojno povezivanje i uzajamno pomaganje svih zemalja slobodnog sveta u suočavanju sa komunističkom opasnošću. Treće, koliko zbog toga što se model kapitalističkog razvoja pokazao najuspješnijim u SAD, toliko i zbog ekonomske i vojne snage kojom raspolažu, one su predodređene da budu lider slobodnog sveta.

15

J. F. Dulles: *War or Peace*, New York, 1950.

Teza o slobodnom svetu ima u sebi jaku dozu američkog egocentrizma. Jedno njegovo obeležje predstavlja okolnost da su SAD ulaskom u drugi svetski rat ako ne predodredile, svakako ubrzale i učinile izvesnim njegov krajnji ishod i da su daleko odmakle u svom ekonomskom i tehničko-tehnološkom razvoju od svih drugih zemalja. U tom smislu američki egocentrizam ima svoje realne osnove. Drugo njegovo obeležje je u zabludi da je američki način života bogomdan i obrazac za sve druge zemlje i narode. U svakom slučaju, u čitavom posleratnom periodu prisutno je američko nastojanje da svoj model razvoja nametne ostalom svetu.

U američkom stavu prema nesvrstanosti prisutni su i uticaji teze o slobodnom svetu, čiji su uzor i predvodnik SAD:

(a) Teza o slobodnom svetu, koji obeležava privrženost zapadnoj demokratiji, deli svet na zemlje koje inkliniraju tom modelu razvoja i one koji se nalaze pod uticajem komunizma. Na toj ogoljenoj podeli zemalja prema modelu društveno-ekonomskog razvoja i njihovoj vezanosti za slobodni svet ili svet komunizma, takođe ne ostaje mnogo prostora za pokret nesvrstanosti, koji okuplja zemlje različitih društvenih sistema.

(b) Teza o slobodnom svetu ne podrazumeva samo zajedništvo interesa u cilju odbrane zapadnih demokratija od komunističke opasnosti, već i širenje ideja i obrazaca slobodnog sveta na svim svetskim područjima, pa i onima gde se nalazi gro nesvrstanih zemalja. Pri tome se smatra da se putem širenja političkog uticaja, kao i pružanjem ekonomske i vojne pomoći, mogu obezbediti uslovi za razvoj nesvrstanih zemalja u pravcu prihvatanja modela zapadne demokratije i vezivanja za slobodni svet. U skladu s tim, na područja gde se nalaze nesvrstane zemlje gledalo se kao na arenu gde se vodi bitka za sferu uticaja velikih svetskih sila i gde ideje slobodnog sveta mogu da doprinesu potiskivanju komunizma.

3. *Globalna strategija.* — I doktrini antikomunizma i koncepciji slobodnog sveta imanentan je globalni pristup međunarodnim odnosima, odnosno sagledavanje interesa, uloge i ciljeva SAD u svetskim razmerama. Na tim dvema idejnim premisama i začela se i u velikoj meri, sa premeštanjem akcenta sa jedne na drugu, počiva američka globalna strategija u međunarodnim odnosima.

Zasnivanje globalne strategije SAD nakon drugog svetskog rata objektivno je bilo omogućeno ogromnim narastanjem ekonomske i vojne snage ove zemlje. Nekada poznate po svom izolacionizmu, SAD su sada preuzele misiju, u ime celokupnog Zapada, da suzbijaju komunističku opasnost gde god se pojavi i brane ideale slobodnog sveta na čitavoj Zemljinoj kugli. Globalna strategija je podrazumevala aktivan interes za sve što se događa bilo gde u svetu i sposobnost da se brzo i efikasno deluje u odbrani američkih interesa.

Vrlo važnu ulogu u zasnivanju i sprovođenju globalne strategije SAD imala je teorija vakuuma, prema kojoj u regionima iz kojih se pod dejstvom oslobodilačkih pokreta povlače kolonijalne sile ostaje prazan prostor koji po fizičkom zakonu mora da popuni neka druga sila. S obzirom na neotpornost novooslobođenih zemalja i ekspanzivnost komunizma, ove zemlje će postati njegov lak plen, ukoliko ih SAD blagovremeno ne ospo-

sobe da se odupru komunizmu ili ih ne stave pod svoj atomski kišobran. U svojoj poslanici Kongresu 24. juna 1949. predsednik Truman je o tome rekao sledeće: »Ako mi ne pomognemo tim narodima da nađu kurs plodonosnog razvoja, oni mogu pasti pod kontrolu onih čija je filozofija neprijateljska ljudskoj slobodi«.

Isto tako, značajan podstrek jačanju globalne strategije SAD davala je teorija domina, koja je značila da se po svaku cenu, u bilo kome kraju sveta, mora braniti svako američko uporište, odnosno svaki režim koji se oslanja na SAD, da ne bi pad jednoga, poput rušenja jedne domine, izazvao lančani pad svih drugih. Teorija domina je polazila od toga da bi svaki uspeh komunizma u širenju njegove sfere interesa predstavljao ohrabrenje i stimulans za nastavljane ekspanzije, a da bi potpadanje jedne zemlje pod vlast komunizma obeshrabrilo i druge koje se mogu naći u sličnom položaju, jačajući istodobno snage komunističke subverzije u njima samima. U jednoj od prvih varijanti, teorija domina se pojavila u »alegoriji o jabukama« državnog sekretara Dina Ačesona, koji je izjavio da će se »poput jabuka u bačvi koje počinju truliti zbog jedne trule jabuke« komunistička infekcija iz Evrope širiti prema Istoku i preko srednje Azije i Egipta zahvatiti Afriku; to jest, Evropa, Azija i Afrika su izloženi sovjetskoj penetraciji i jedina sila koja je to u stanju da spreči jesu SAD, što Ačeson izričito i kaže: »Jedino smo mi u stanju da prekinemo igru«. ¹⁶

Idejni tvorac koncepcije koja je odigrala veliku ulogu u razvijanju globalne strategije SAD — koncepcije containenta, bio je Džordž Kenan, koji će u jednom kasnijem razdoblju biti jedan od zagovornika popuštanja zategnutosti u američko-sovjetskim odnosima. Koncepcija containenta je polazila od toga da se Sovjetski Savez čvrsto ukotvio u svojoj sferi uticaja i da se tu ništa ne može napraviti, ali da zato treba učiniti sve da se zadrži njegova dalja ekspanzija. To zadržavanje biće moguće ukoliko se ujedine i mobilišu na zajedničku akciju sve snage Zapada pod vođstvom SAD.

Sve spomenute teorije i koncepcije, kao i neke druge kojima je bilo zajedničko to što su polazile od opasnosti komunističke ekspanzije i od obaveze SAD da preuzmu sve što su u stanju u cilju odbrane slobodnog sveta, našle su manje ili više odjeka u Trumanovoj doktrini koja je predstavljala prvo globalno angažovanje SAD u posleratnoj situaciji na samom pragu produbljivanja hladnoga rata. Početnu geopolitičku tačku u razvijanju globalne strategije SAD predstavljala je Zapadna Evropa, a njene važne karike obezbeđivanje američkog prisustva i uticaja na Bliskom istoku, u Jugoistočnoj Aziji, na Pacifiku i u Latinskoj Americi.

Glavni instrument sprovođenja globalne strategije predstavljalo je stvaranje vojnih uporišta SAD u svim delovima sveta, pružanje ekonomske i vojne pomoći zemljama svih kontinenata. ¹⁷

16

D. Acheson: *Present at the Creation, My Years in the State Department*, New York 1969, str. 219.

17

Sjedinjene Američke Države su u periodu od 1946. do 1976. godine pružile inostranstvu privrednu pomoć u iznosu od 130 milijardi dolara (prema *The Wall Street Journal*, New York, november 1976).

(a) Najraširenije sredstvo »jačanja otpornosti« drugih zemalja protiv komunističke subverzije i za njihovo uključivanje u koordinate američkih političkih interesa bilo je i ostalo pružanje ekonomske i vojne pomoći. Ogromna ekonomska i vojna moć je omogućavala SAD da se angažuju i u jednom i u drugom pravcu u svim delovima sveta. Sem retkih izuzetaka, pružanje ekonomske i vojne pomoći je bilo isključivo podređeno političkim interesima i ciljevima SAD. Početkom 1970. godine više od 100 zemalja, među njima i veliki broj nesvrstanih zemalja, primalo je američku ekonomsku i vojnu pomoć.

(b) Jedan od prvih vidova ostvarivanja globalne strategije predstavljalo je potpisivanje bilateralnih odbrambenih ugovora sa nekim zemljama Jugoistočne Azije — Južnom Korejom, Tajlandom i Filipinima 1950. i Japanom 1951. godine. Iako je vidljiva prednost data sklapanju širih, multilateralnih vojno-političkih saveza, ipak je potpisivanje bilateralnih odbrambenih ugovora ostalo vrlo značajan faktor u vezivanju širokog kruga zemalja za interese SAD. Početkom 1970. godine SAD su imale odbrambene ugovore sa 42 zemlje.

(c) Svojevrsnu kičmu američke globalne strategije predstavljalo je stvaranje multilateralnih vojno-političkih saveza sa njihovom predvodničkom ulogom ili pod njihovim pokroviteljstvom. Njihov strategijski cilj je bio da kao prstenom obuhvate celu Zemljinu kuglu, zaokružujući geopolitičke prostore komunističke subverzije. Početak je bilo stvaranje Atlantskog saveza 1949, koji je povzao zemlje Severne Amerike i Zapadne Evrope u širem smislu u jedan vojno-politički blok. Nakon godinu dana, 1951, stvoren je ANZUS, u čijem članstvu su tri zemlje — Australija, Novi Zeland i SAD. Godine 1954. u Manili je obrazovan SEATO u koji su ušli SAD, Velika Britanija, Francuska, Australija, Novi Zeland, Tajland, Filipini i Pakistan. Nakon godinu dana, 1955, u Bagdadu je stvoren Bagdadski pakt u čijem članstvu su prvobitno bili Turska, Irak, Iran, Pakistan i Velika Britanija. Posle revolucije u Iraku ova zemlja je napustila pakt i on je promenio ime u CENTO. Ne treba, takođe, izgubiti iz vida da su SAD angažovane i u Rio-paktu, koji ih na vojnom planu povezuje sa zemljama Latinske Amerike. Iako su neki od ovih vojnih paktova izgubili u značaju, ipak je njihovo stvaranje »dovelo do najvećeg vojnog globalnog angažiranja u povijesti čovječanstva«. Početkom 1970. godine SAD su imale više od milion vojnika u 30 zemalja.

Imajući u vidu idejne premise i praktične konsekvence sprovođenja globalne strategije, njena dejstva na američki stav prema nesvrstanim zemljama i nesvrstanošću mogla bi se formulisati na sledeći način:

1. Idejne premise globalne strategije su u protivrečnosti sa načelima i ciljevima nesvrstanošću i sa interesima nesvrstanih zemalja, jer polaze od podele sveta na dva konfrontirana tabora i sve ostale zemlje tretiraju samo u funkciji američkih interesa u borbi protiv komunizma.

2. Globalna strategija SAD je dovela do stvaranja vojnih blokova koji su u antitezi sa vanblokovskim položajem i orijentacijom nesvrstanih zemalja. Vojni blokovi su bili nosilac hladnoga rata i instrument podele sveta, dok su nesvrstane zemlje težile upravo suprotnim ciljevima: obu-

stavljanju hladnoga rata, sprečavanju podele sveta, popuštanju međunarodne zategnutosti, uspostavljanju miroljubive i aktivne koegzistencije.

3. U okviru globalne strategije SAD su nastojale da uključe nesvrstane zemlje u svoje vojno-političke saveze ili da ih posredstvom ekonomske i vojne pomoći vežu za svoje interese. Globalna strategija nije samo predstavljala »zadržavanje« SSSR i Kine, već i širenje američke sfere interesa i to prvenstveno u regionima u kojima se nalaze nesvrstane zemlje.

4. Globalna strategija je dovodila nesvrstane zemlje u direktan sukob sa SAD. U prostoru Indokine SAD su bile nosilac oružane intervencije u tri zemlje koje su članice pokreta nesvrstanih (Laos, Vijetnam i Kambodža). U Latinskoj Americi one su bile nosilac svrgavanja progresivnog režima u Dominikanskoj Republici, sadejstvovala su u rušenju vlade Aljendea u Čileu, primjenjivale su različite vidove pritiska na Kubu i na širem planu sprečavaju političko osamostaljavanje i ekonomsku emancipaciju zemalja tog područja na principima nesvrstanih. Na Bliskom istoku u dužem razdoblju favorizovale su Izrael i svojom ekonomskom i vojnom pomoći praktično omogućavale da bude nosilac agresije protiv arapskih zemalja koje su članice pokreta nesvrstanih. Kolonijalne sile učlanjene u Atlantski pakt uživale su direktnu ili indirektnu podršku SAD u pokušajima prolongiranja svog prisustva u Africi i na drugim geografskim tačkama. Njihovo učešće bilo je evidentno i u pružanju pomoći rasističkim režimima, posebno Južnoafričkoj Republici, u borbi protiv oslobodilačkih pokreta i nezavisnih nesvrstanih država Afrike. Kao učesnik korejskog rata, SAD su niz godina vršile snažan pritisak na DNR Koreju i onemogućavale rešenje korejskog pitanja na bazi dobrovoljnog i miroljubivog ujedinjenja zemlje. Mnoge zemlje povezane sa SAD bilateralnim ili multilateralnim aranžmanima u pokušajima »subregionalnog ekspanzionizma« u odnosu na pojedine nesvrstane zemlje uživaju podršku SAD.

4. *Neoizolacionizam*. — Iako se vezuje na dugu tradiciju izolacionizma u spoljnoj politici SAD od vremena Monroa, neoizolacionizam se bitno razlikuje od njega. Njegovu polaznu tačku ne predstavlja osećanje samodovoljnosti i odsustvo interesa za zbivanja u svetu. Pledoaje neoizolacionizma nije u dezangažovanju u svetskim poslovima i u oštrom okretanju »domaćim brigama«, već u odstranjivanju ekstremnosti u sprovođenju globalne strategije. Neoizolacionisti ostaju privrženi globalnoj strategiji, ali smatraju da SAD ne moraju po svaku cenu da budu prisutne na svim tačkama zemljine kugle, niti da se angažuju u svim kriznim situacijama, budući da se u svakoj od njih »ne rešava sudbina Amerike«. ^{18,19,20}

Neke bitne odlike neoizolacionizma, u odnosu na globalnu strategiju, shvaćenu u Trumanovom ili Džonsonovom smislu, bile bi sledeće: prvo, opasnost od komunističke ekspanzije i subverzije nije takva kakvom su je prikazivali Dals i Makarti da bi čitava spoljnopolitička strategija SAD mo-

18
W. J. Fulbright: *Old Myths and New Realities*, New York 1964.

19
William J. Fulbright: *The Arrogance of Power*, New York, 1966.

20
Hans Morgenthau: *A New Foreign Policy for the United States*, New York 1969.

rala da bude pod opsesijom antikomunističkog krstaškog rata; drugo, neophodno je imati više poverenja u sposobnost drugih zapadnih zemalja da same brane svoje nacionalne interese ukoliko budu ugrožene; treće, sva geopolitička područja u svetu nisu podjednako, niti sudbinski značajna za interese SAD, pa njihovo fizičko prisustvo u njima nije neophodno tražiti ni održavati po svaku cenu; četvrto, nije razumno smatrati da se iza svakog kriznog događaja u svetu kriju prsti komunističke subverzije i da se u njima rešava sudbina SAD; peto, intervencija u Vijetnamu je pokazala da angažovanje te vrste ima svoje rizike i limite i da u krajnjoj liniji ne donosi rešenje, a šteti interesima SAD; šesto, SAD moraju da vode selektivnu politiku prema svetu koja će ih angažovati samo tamo gde je to neophodno i u srazmeri sa stvarnim i realno sagledanim interesima SAD.^{21,22}

U smislu u kome su ovde interpretirana, shvatanja nosilaca neoizolacionizma u američkoj politici su novijeg datuma: naročito su uzela maha u vreme kada je postalo izvesno da će intervencija u Vijetnamu doživeti neuspeh. Ona koincidiraju i sa razvojem detanta u odnosima sa Sovjetskim Savezom, kao i sa nastojanjima da dođe do sređivanja odnosa sa Kinom.

Kakva dejstva mogu imati shvatanja neoizolacionizma na odnose SAD sa nesvrstanim zemljama i pokretom nesvrstanosti?

(a) U onoj meri u kojoj neoizolacionistička shvatanja doprinose prevladavanju američke uloge »svetskog žandarma«, sa pozicija globalne strategije projektovane na premisama antikomunističke histerije i neposredne ugroženosti slobodnog sveta, u toj meri se, u principu, otvaraju veće mogućnosti za smanjivanje konfrontacije i otklanjanje konfliktnih tačaka u odnosima SAD sa nesvrstanim zemljama i pokretom nesvrstanosti.

(b) U koordinatama neoizolacionizma postoje objektivno veće mogućnosti za razvoj pokreta nesvrstanosti kao nezavisnog vanblokovskog faktora, budući da neoizolacionisti odstupaju od lozinke ko nije s nama taj je protiv nas i od teze da je nesvrstanost »trojanski konj komunizma«. Neoizolacionisti iskazuju spremnost da prihvate nesvrstanost kao jednog od značajnih međunarodnih faktora.

(c) Sve to ne znači da neoizolacionisti napuštaju globalnu strategiju i da ne teže ostvarivanju američkih interesa u svetskim razmerama. U tom smislu, neoizolacionisti su, svakako, zainteresovani i za jačanje prisustva i uticaja SAD u pokretu nesvrstanosti i za vezivanje pojedinih nesvrstanih zemalja za svoje političke interese i ciljeve. Ali, oni ne žele da idu protiv sveta, odnosno protiv osnovnih težnji novooslobođenih zemalja i naroda, jer je takva politika zagriženih globalista dovela SAD u situaciju da budu okružene »neprijateljskim svetom«. Prilagođavanje pluralizmu današnjeg sveta i veće razumevanje za poziciju i interese raznorodnih fa-

21
Zbigniew Brzezinski: *Between Two Ages — Americas Role In the Technetronic Era*, New York, 1970.

22
James R. Schlesinger: *A Testing Time for America*, u časopisu »The Atlantic Community«, Washington, br. 1. iz 1976.

ktora koji u njemu deluju — to je formula fleksibilnijeg ostvarivanja američkih globalnih interesa u verziji neoizolacionizma.

Još jednom je potrebno naglasiti da neoizolacionizam ostaje na pozicijama globalizma, jer, kako naglašava Zbignjev Bžežinski, »iznad svega, od životnog je značaja setiti se da konačno samo Amerika ima moć koja je potrebna da jedan neprijateljski svet oblikuje kako želi«. ²³ Ambicija je, dakle, ostala ista, globalna: da se svet oblikuje kako to Amerika želi, kako to odgovara njenim interesima. Zbog toga mnoge pristalice novih metoda ostvarivanja američkih globalnih interesa i ne vole da se nazivaju neoizolacionistima da se pominjanjem izolacionizma ne bi smatralo da se odriču američkog prisustva u svetu.

U krugu pobornika shvatanja koja se, dakle, uslovno mogu nazvati neoizolacionističkim ima političara različitih idejnih profila: od onih koji imaju liberalne poglede do onih desničara koji u smanjivanju neposrednog vojnog i sličnog angažovanja SAD u svetu vide najbolji put za sprečavanje razbacivanja američkog novca.

To je još jedna protivrečnost koja je, uz sve ostale, prisutna u valu neoizolacionizma u Sjedinjenim Američkim Državama potkraj sedamdesetih godina.

* *
*

U zaključnim napomenama uz ovaj pregled osnovnih američkih političkih i strateških koncepcija koje su bitno uticale na odnose sa nesvrstanim zemljama i na opšti stav prema nesvrstanošću neophodno je imati u vidu da SAD nisu zemlja u kojoj u svakom pitanju, pa i najvažnijem pitanju, postoji ideološki i politički konsensus. Zbog toga je uvek bilo i onih naučnika i političara koji nisu delili vladajuća mišljenja. Ali, navedene koncepcije su odista predstavljale vladajuće mišljenje u datom trenutku i zbog toga su presudno uticale na stav i ponašanje SAD u svetu, pa i prema nesvrstanim zemljama.

Druga napomena bi se odnosila na sledeće: iako postoji jasna veza između pojedinih koncepcija i vremenskih i političkih faza u posleratnoj politici SAD koja nam dozvoljava da antikomunizam, na primer, vezemo za eru nastajanja i razbuktavanja hladnog rata, a neoizolacionizam za sedamdesete godine, ipak su shvaćanja koja one izražavaju u većoj ili manjoj meri prisutna u svim razdobljima.

Najzad, mora se imati u vidu da se razvoj prilika u svetu ne odvija na osnovu političkih i strateških koncepcija bilo koje velike sile. U najboljem slučaju postoji snažan uticaj sprovođenja tih koncepcija u međunarodnim odnosima, kao što i stanje u međunarodnim odnosima vrši jak uticaj na sprovođenje i menjanje tih koncepcija. Otuda i protivrečnosti u njihovom sprovođenju, otuda i relativan njihov opšti značaj.

23

Zbigniew Brzezinski: *America In A Hostile World*, u časopisu »Foreign Policy«, br. 23 iz 1976.

Stav SAD prema nesvrstanosti u pojedinim fazama razvoja međunarodnih odnosa

Druga polovina dvadesetog veka spada u red najdramatičnijih razdoblja u novijoj istoriji sveta. To potvrđuje više faktora: tehničko-tehno-
loška revolucija, oslobađanje atomske energije i usavršavanje nuklearnih
oružja, koncentracija ogromne ekonomske i vojne moći u rukama dveju
super sila, razvoj socijalizma kao svetskog procesa, slom kolonijalnih im-
perija i pojava devedesetak novih nezavisnih država na svetskoj sceni,
formiranje i delovanje pokreta nesvrstanosti u međunarodnim odnosima,
stvaranje političkog i pravnog poretka Ujedinjenih nacija itd. Veoma je
teško izvršiti bilo kakvu periodizaciju posleratnog međunarodnog razvoja
u kojoj bi se moglo voditi računa o ravnomernom i uzajamnom delovanju
svih ovih faktora. Zbog toga će u ovom pregledu stava SAD prema nesvr-
stanosti u pojedinim fazama posleratnih međunarodnih odnosa naglasak
biti na onim elementima koji najneposrednije mogu da doprinesu elabo-
riranju ove teme.

Sa stanovišta SAD, periodizacija razvoja posleratnih međunarodnih
odnosa mogla bi se izvršiti prema različitim kriterijima. Ako bi uzeli vre-
menski kriterijum, onda postoji dosta vidljiva razlika u akcentima i prav-
cima političkog razvoja u pedesetim godinama (tzv. žestoki kurs), u šez-
desetim godinama (tzv. kritika žestokog kursa), u sedamdesetim godinama
(detant). Manje više iste vremenske odrednice dobili bismo uzimajući kao
kriterijum politiku pojedinih američkih predsednika, od Trumana i Ajzen-
hauera u pedesetim, Kenedija i Džonsona u šezdesetim i Niksona, Forda
i Kartera u sedamdesetim godinama. Mogućna bi bila i periodizacija koja
bi uzela za orijentir »zadržavanje« SSSR u pedesetim i »zadržavanje«
Kine u šezdesetim, detant sa SSSR i Kinom u sedamdesetim godinama.

Svim ovim periodizacijama je svojstveno da sabijaju u Prokrustovu
postelju zbivanja koja nisu tekla pravolinijskim tokom bez kontroverzi.
Truman je inicirao američku globalnu strategiju, ali je sprečio Makar-
tura da korejski sukob proširi na Kinu. Kenedi je demonstrirao visoka
državnička svojstva u sprečavanju raketne krize oko Kube, ali je inicirao
američko angažovanje u Vijetnamu. Karter je doveo u pitanje sudbinu
detanta kampanjom oko ljudskih prava, ali je doveo do uspostavljanja di-
plomatskih odnosa sa Kinom. Isti slučaj je i sa periodizacijom po dece-
nijama: pedesete godine su godine »žestokog kursa«, ali i vreme kada
je održana Ženevska konferencija. Šezdesete godine su godine »kritike
žestokog kursa«, ali i godine najvećeg američkog angažovanja u Vijetna-
mu.

Imajući to u vidu, opredelićemo se za vremensko i političko razgra-
ničenje posleratnih faza u međunarodnim odnosima, sa stanovišta odnosa
SAD prema nesvrstanosti, na osnovu osnovnih tendencija u američkoj
politici u vreme hladnog rata, s jedne, i u vreme detanta, s druge strane.
Pri tome je, takođe, neophodno naglasiti da ni u jednoj takvoj generalnoj
podeli nisu mimođene opasnosti koje sve periodizacije sobom nose: u
hladnom ratu bilo je faza popuštanja zategnutosti, kao što u detantu ima
faza zaoštavanja zategnutosti.

1. *Vreme hladnoga rata.* — Pre nego što bi se prišlo ukazivanju posledica hladnoga rata na američki stav prema nesvrstanosti, bilo bi korisno videti kakav su stav SAD u principu imale prema kolonijama i drugim zemljama koje će se kasnije opredeliti za ostajanje izvan vojno-političkih saveza velikih sila u periodu koji je prethodio hladnom ratu: pre svega, u drugom svetskom ratu.

Kao prva kolonijalna zemlja koja je stekla nezavisnost i kao sila koja nije išla stopama kolonijalnih imperija, SAD su uvek ne bez ponosa isticala da je princip antikolonijalizma imanentan njihovoj politici u rasponu od dva veka. Isto tako, one su isticala da su još od Vilsona pobornik samoopredeljenja naroda. U tom duhu i smislu, predsednik Ruzvelt je stavio svoj potpis na Atlantsku povelju 1941. koja je proklamovala pravo svih naroda da izaberu formu vladavine koju sami žele. Dok se za Vinstona Čerčila pravo na nezavisnost i samoopredeljenje u Atlantskoj povelji odnosilo samo na narode koje su podjarmile sile Osovine, Ruzvelt je precizirao da se oni odnose »na čitav svet«, to jest ne samo na evropske narode, ili zemlje koje je okupirao japanski militarizam — Kinu, Indoneziju, Filipine, zemlje Indokine, Koreju itd., već i zemlje koje se nalaze pod britanskim kolonijalizmom, kao Indija, Burma itd.²⁴ Nacionalnooslobodilački pokreti, naročito u onim azijskim zemljama u kojima su se aktivno suprotstavljali japanskom militarizmu, bili su na izvestan način sastavni deo antihitlerovske koalicije. Na pozitivan američki stav prema borbi naroda na samoopredeljenje i borbi kolonija za nezavisnost uticala je i jedna vrlo utilitaristička okolnost: američki interes da oslabe kolonijalne imperije, kao njihov dugovekovni direktan konkurent i da se u novooslobođenim zemljama otvore široki prostori za širenje prisustva i uticaja SAD, pre svega ekonomskog, ali i političkog.

Završetak rata je obećavao upravo takav razvoj. Na jednoj strani, bilo je sasvim izvesno da je opala moć velikih kolonijalnih imperija — Britanske, Francuske, Belgijske, Holandske i Portugalske, da su de fakto sve skupa svedene na drugorazredan uticaj u svetskim poslovima, dok su, na drugoj strani, SAD izašle iz rata kao ekonomska i vojna sila prvoga ranga. Kada se američka industrija preorijentiše sa vojne na mirnodopsku — industrijska proizvodnja SAD 1945. iznosila je 62 od sto obima industrijske proizvodnje u svim kapitalističkim zemljama — ona će naći ogromna nova tržišta upravo u zemljama koje postaju nezavisne posle povlačenja kolonijalnih imperija.

Ali, pojavile su se neke nove ili nedovoljno uočene i valorizovane okolnosti koje su u izvesnoj meri poremetile sprovođenje ove vrlo egzaktno, ali pomalo i idilične šeme. Umesto kolonijalnih imperija, pojavljivao se jedan novi rival i oponent, snažniji od njih, sa pretenzijom da ravnopravno učestvuje u odlučivanju o svetskim poslovima. To je SSSR, ratni sa-

24

U govoru preko radija 22. februara 1942.
«The New York Times», 23. februara 1942.

veznik koji sve više postaje mirnodopski suparnik. U isto vreme postajalo je sve izvesnije da posle povlačenja kolonijalnih imperija u tim zemljama neće ostati prazan prostor u koji SAD treba samo da »uđu«. U građanskom ratu u Kini njihov saveznik Kuomintang trpeo je udarce i pojavljivala se druga velika komunistička sila koja će podseći američke ambicije prema tom delu sveta. U Indiji i drugim zemljama koje su u azijskom prostoru sticale nezavisnost u prvim posleratnim godinama prevladavala su shvatanja o nevezivanju za bilo koju veliku silu, o nekopiranju tuđih društvenih modela razvoja, o samostalnoj poziciji i orijentaciji u međunarodnim odnosima.

Vremenski, hladni rat je započinjao već prvih posleratnih godina; politički, u kontekstu razmimoilaženja sa Sovjetskim Savezom oko bitnih pitanja posleratnog uređenja sveta; geografski, u Evropi, gde su se koplja lomila oko nemačkog problema i gde su SAD najviše strahovale od širenja sovjetskog uticaja. Ali, hladni rat se nije zadržao na evropskim granicama, već se proširio na čitav svet, zahvatajući, pre svega, tzv. neuralgična područja, kao Srednji istok, Jugoistočnu Aziju i Daleki istok. U Senatu, 20. marta 1950, Din Ačeson je upozorio na odlučujuću dilemu: »Stotine miliona naroda Južne, Jugoistočne Azije i ostrva Tihog okeana nalaze se sada na toj etapi kada treba da učine izbor između puta koji vodi demokratiji i puta koji vodi totalitarizmu«. Hladni rat nije značio samo »zadržavanje« SSSR, već i aktivno nastojanje SAD da stvore sistem svojih, pre svega, vojnih uporišta radi osujećivanja komunističke subverzije, ali i radi obezbeđivanja svoje svetske uloge i prevlasti.

U sistem američkih vojno-političkih saveza, formiranih u sklopu tog procesa — zadržavanja SSSR ali i obezbeđivanja svoje vlastite dominacije — ušle su i neke novooslobođene zemlje i zemlje u razvoju: Pakistan u SEATO i CENTO, Tajland i Filipini u SEATO, Turska, Irak i Iran u Bagdadski pakt, odnosno CENTO (bez Iraka), zemlje Latinske Amerike u Rio pakt. Ali, propao je pokušao 1951. godine da četiri zemlje Atlantskog pakta — SAD, Velika Britanija, Francuska i Turska, posebno zainteresovane za zbivanja na Srednjem istoku, formiraju zajedno sa zemljama tog područja — Egiptom, Sirijom, Libanom, Irakom, Saudijskom Arabijom, Jemenom, Jordanom i Izraelom tzv. srednjeistočnu komandu, koja bi ove zemlje vezala za Atlantski pakt i uključila u sistem globalne strategije SAD. Arapske zemlje su odbile da učestvuju u formiranju te srednjeistočne komande u okviru koje bi trupe SAD i drugih velikih zapadnih sila imale pravo da stacioniraju na njihovom tlu. One su sledeće godine, 1952, usvojile arapski pakt o bezbednosti u okviru Arapske lige. Nov pokušaj da se arapske zemlje vežu za SAD na ponešto fleksibilniji način učinjen je 1957. godine lansiranjem Ajzenhauerove doktrine, koja je pored ekonomske pomoći predviđala »pravo« svake zemlje da u slučaju unutrašnjih previranja i spoljnog pritiska pozove američke trupe. I Ajzenhauerova doktrina ostala je mrtvo slovo na papiru. U Južnoj i Jugoistočnoj Aziji i na Dalekom istoku pokušaji regrutovanja saveznika među novooslobođenim zemljama i zemljama u razvoju faktički su se sveli na stvaranje uporišta na Tajvanu, Južnoj Koreji, Filipinima, Tajlandu i Pakistanu, koji svi skupa ne obuhvataju 12 odsto stanovništva Azije. Većina novooslobođenih

zemalja tog dela sveta opredelila se za ostajanje izvan vojno-političkih saveza velikih sila: Indija, Burma, Cejlon, Nepal, Indonezija itd.

Međutim, neposredno uključivanje zemalja Azije, Bliskog istoka i Afrike u sistem njihovih vojno-političkih saveza predstavljalo je samo jedan — u vreme razbuktavanja hladnoga rata, svakako najvažniji — kolosek suprotstavljanja komunizmu i uspostavljanja vlastite dominacije. Sklopljen je veći broj dvostranih ugovora o uzajamnoj odbrani i instalirano više američkih vojnih baza u zemljama Azije, Bliskog istoka i Afrike. Sve veći značaj je dobijala ekonomska pomoć, kao instrument »jačanja otpornosti« ovih zemalja da se odupru komunizmu, unutra i spolja, i kao sredstvo njihovog uključivanja u okvire američkih interesa. Početkom pedesetih godina 90 odsto američke pomoći išlo je u Evropu, a 10 odsto u čitav ostali svet. Međutim, nakon osam godina, 1958, Evropa je primala samo 6,2 odsto ukupne američke ekonomske pomoći, dok je najveći deo, oko 87 odsto, odlazilo u zemlje Dalekog istoka, Južne, Jugoistočne Azije, Bliskog i Srednjeg istoka i Afrike. Ipak, najveći deo ukupne američke pomoći otpadao je na vojnu pomoć. Tako, na primer, 1953. godine na vojnu pomoć otpada 6,9 milijardi dolara, a na ekonomsku samo 700 miliona dolara. Sličan je odnos i u 1954. godini: 5,5 milijardi dolara vojne i samo 300 miliona dolara čiste ekonomske pomoći. Važno je, takođe, ne izgubiti iz vida da su glavni primaoci američke pomoći, i ekonomske i vojne, zemlje koje se računaju njihovim saveznicima. U periodu od 1945. do 1961. godine 98 odsto vojne pomoći zemljama Bliskog i Srednjeg istoka primili su Turska, Iran i Pakistan; 51 odsto vojne pomoći zemljama Jugoistočne Azije dobili su Južni Vijetnam, Tajland i Filipini; 80 odsto vojne pomoći zemljama Dalekog istoka otišlo je u Južnu Koreju, i na Tajvan. Ove zemlje su, ujedno, bile i najveći primaoci ekonomske pomoći.

Ni vojna ni ekonomska pomoć, sem u izuzetnim slučajevima, nije davana zemljama izvan vojno-političkih saveza velikih sila, odnosno nesvrstanim zemljama, u skladu s Dalšovim shvatanjem da su amoralne i da ne učestvuju u borbi dobra protiv zla. U tom smislu je bilo karakteristično pisanje uticajnog »US News and World Report« u članku pod naslovom »Jačati saveznike ili neprijatelje«, objavljenom 20. januara 1958: »Mi ne možemo priznati takav faktor kao što je »neutralizam« ili »neutralnost« u našim programima inostrane pomoći. Izraz »inostrana pomoć« označava »pomoć za zaštitu Sjedinjenih Država«. Narodi koji insistiraju na tome da budu »neutralni« u borbi između pravičnosti i amoralnosti mogu da postupaju kako hoće, kao što i mi možemo da postupamo kako hoćemo sa svojim parama. Naš je cilj putem pomoći ojačati naše saveznike, a ne neprijatelje«. Ovo mišljenje je možda prenaglašeno u svojoj žurnalističkoj sintagmi, ali je sasvim verno izražavalo vladajući stav prema nesvrstanim zemljama i nesvrstanošću u godinama intenzivnog hladnog rata.

U sklopu hladnoga rata SAD su uspostavile čvrste savezničke odnose sa svim velikim kolonijalnim silama. Ma koliko da su u objektivnom istorijskom procesu nalazile svoj interes u opadanju uloge i moći kolonijalnih imperija, SAD su došle u situaciju da u konfrontaciji sa glavnim suparnikom, Sovjetskim Savezom, pružaju sve vidove pomoći i podrške kolonijalnim silama, pa i u njihovoj borbi protiv nacionalnooslobodilačkih

pokreta. Vojna sredstva i naoružanje dobijeno posredstvom Atlantskog saveza kolonijalne sile su naširoko koristile u nastojanju da što duže ostanu prisutne u svojim posedima na tlu Azije i Afrike. Isto tako, tim sredstvima, dobijenim od svog velikog prekoatlantskog saveznika, metropole su nastojale da zadrže svoje baze na teritorijama sa kojih su bile prinuđene da se povuku ili da obezbede druge varijante svog dugoročnjeg prisustva.

Kada se epicentar hladnoga rata počeo premeštati iz Evrope u Aziju i glavni nosilac komunističke subverzije umesto Sovjetskog Saveza postala Narodna Republika Kina, to jest tokom šezdesetih godina, SAD će se i direktno angažovati protiv nacionalnooslobodilačkih pokreta u prostoru Indokine. Doći će do njihove oružane intervencije u tri zemlje tog područja — Laosu, Južnom Vijetnamu i Kambodži. Na udaru američke agresije neće biti samo »snage komunističke subverzije«, već i političke i društvene snage opredeljene za politiku nesvrstanosti. Situacija u Indokini biće, takođe, jedna od centralnih kolizionih tačaka u odnosima pokreta nesvrstanosti i SAD. U isto vreme, u širem prostoru Jugoistočne Azije SAD će podržavati vlade i režime koji nasilnim sredstvima sprečavaju opredeljivanje za nesvrstanost.²⁵

Effekti ponašanja SAD u hladnom ratu prema nesvrstanim zemljama i nesvrstanosti, kao političkom pokretu, mogli bi se, u najsažetijem vidu, svesti na sledeće:

(a) SAD su se nalazile u »krstaškom ratu« protiv komunizma, sa ciljem da spreče njegovu »ekspanziju« i da uspostave svoju dominaciju. To je bio kurs totalne bipolarizacije sveta u kome su nesvrstane zemlje smatrane »trojanskim konjem komunizma«.

(b) SAD su vršile intenzivan pritisak na nesvrstane zemlje, ne birajući sredstva, da ih uključe u svoje vojno-političke saveze ili na drugi način vežu za svoje interese. To je bila osnovna komponenta u njihovoj politici prema nesvrstanim zemljama.

(c) SAD su pružale ekonomsku i vojnu pomoć režimima koji su sa antikomunističkih i reakcionarnih pozicija sprečavali opredeljivanje društvenih i političkih snaga u svojim zemljama za politiku nesvrstanosti. Ukoliko su smatrale neophodnim, upuštale su se i u direktnu vojnu intervenciju da bi očuvale režime koji su predstavljali glavnu prepreku opredeljivanja tih zemalja za nesvrstanost.

(d) SAD su pružale ekonomsku i vojnu pomoć, neposredno ili posredstvom Atlantskog pakta, kolonijalnim silama u njihovoj borbi protiv

25

dr Radovan Vukadinović: »Politika "containment", karakteristična za razdoblje hladnog rata iz vremena evropskog suočavanja glavnih nosilaca sukoba, prenese na je na azijsko tlo, gde je politika SAD od samog stvaranja NR Kine jasno istakla kao osnovni zadatak američke vanjske politike: suzbijanje, izoliranje i okruženje naj-

veće azijske socijalističke države uz korištenje diplomatskih, političkih i ekonomskih sredstava i, naravno, na osnovi vojne podrške moćne američke sile angažirane na bitnim graničnim područjima prema kineskom tlu«. (U knjizi *Sila i Interesi — vanjska politika SAD*, Zagreb 1972, str. 68).

oslobodilačkih pokreta, opredeljenih za nesvrstanost, i u njihovom nastojanju da novooslobođene zemlje podvrgnu novim formama neokolonijalističke vladavine, što je bio još jedan činilac njihove konfrontacije sa pokretom nesvrstanosti.

(e) SAD su se praktično sukobljavale sa pokretom nesvrstanosti na svim linijama: aktivno su učestvovala u trci u naoružanju, dok se pokret nesvrstanosti zalagao za opšte i potpuno razoružanje; podsticale su za oštavanje u međunarodnim odnosima i svojom politikom ugrožavale svetski mir, dok se pokret nesvrstanosti zalagao za sporazumevanje i popuštanje napetosti na principima aktivne i miroljubive koezistencije; posredstvom svoje glasačke mašine u Ujedinjenim nacijama sprečavale su prijem svih zemalja koje nisu ulazile u orbitu njihovih političkih interesa i onemogućivale ostvarivanje principa i ciljeva svetske organizacije u očuvanju mira i bezbednosti, u sferi dekolonizacije, ekonomskog razvoja itd.

Upravo zbog takvih svojih polazišta i pretenzija u hladnom ratu SAD su se našle, kako to kaže Bžežinski, u »neprijateljskom svetu«. Najveći deo tog »neprijateljskog sveta« sačinjavale su nesvrstane zemlje. Na osnovu analize sadržaja dokumenata nesvrstanih zemalja i na osnovu pregleda njihovih najvažnijih aktivnosti lako se može ustanoviti da su se one, uprkos svom principijelnom stavu prema svim velikim blokovskim silama, na najširem frontu sukobljavale sa SAD, odnosno sa osnovnim pravcima njihove političke akcije u toku hladnoga rata.

2. *Vreme detanta.* — Hladni rat i detant nisu odvojeni zavesom kao dva čina u pozorišnoj predstavi. Osnovne pretpostavke detanta začele su se u hladnom ratu i proističu iz neuspeha hladnoga rata. Osnovni cilj hladnoga rata bio je sadržan u nastojanju velikih blokovskih sila da ostvare prevlast jedna nad drugom: u tome nisu uspele. U tom okviru one su svim silama nastojale da podele i podrede čitav svet: ni u tome nisu uspele. Jedina realna perspektiva mogla je da bude — samouništenje u nuklearnom sukobu. Iz ovih saznanja proisteklo je i postepeno određivanje za proces uzajamnog popuštanja i sporazumevanja, nazvan detant.

Vremenske granice detanta, a time i postepenih promena u američkom stavu prema nesvrstanosti, bilo je teško odrediti.^{26,27,28} U stvari, jedna krhka linija detanta teče od završetka korejskog rata, postizanjem sporazuma uz učešće neutralnih i nesvrstanih zemalja, preko Ženevske konferencije u Indokini, koja stimulira ostajanje zemalja tog područja izvan vojno-političkih saveza velikih sila, proglašenja stalne neutralnosti Austrije, Kemp Dejvidskog susreta Hruščova i Ajzenhauera, sporazuma SAD i SSSR o stalnoj neutralnosti Laosa do početka američkog dezangažovanja u Vijetnamu. Međutim, detant će, u stvari, početi i dati do sada najvaž-

26

J. F. Kennedy: *The Strategy of Peace*, New York, 1960.

27

Richard M. Nixon: *U. S. Foreign Policy for the 1970s: Shaping a Durable Peace*, A Report to the Congress, 3 May 1973.

28

Marshall D. Shulman: *Priorities for Détente*, New York Times, 31. X 1975.

nije rezultate u prostoru u kome se začeo hladni rat — Evropi, regulisanjem čvornih tačaka tzv. nemačkog problema (fiksiranje poljsko-nemačkih granica, normalizovanje odnosa dvaju nemačkih država, utvrđivanjem statusa Berlina itd.) i potpisivanjem Završnog akta Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji.

Opređeljivanje za detant je podrazumevalo određenu promenu prioriteta i akcenata u američkoj globalnoj strategiji. Odustajanje od »zadržavanja« u Trumanovom i »masovne odmazde« u Džonsonovom smislu, pratilo je realističnije sagledavanje mogućnosti za sporazumno regulisanje pitanja uzajamnih odnosa, pa i određenih svetskih pitanja, u prvoj fazi sa Sovjetskim Savezom, a nešto kasnije i sa Narodnom Republikom Kinom. Područja trećeg sveta, odnosno nesvrstane zemlje, prestali su da budu »ulog« od koga je, prema Dalsu, mogla da zavisi borba za ideale »slobodnog sveta« u njegovom suočavanju sa »komunističkom subverzijom«. Na široku podršku liberalnih krugova u SAD naišla je Kenedijeva doktrina »novih granica«, koja je implicirala nov prilaz zemljama trećeg sveta, pa u tom krugu i nesvrstanim zemljama: zadobijanje njihovog prijateljstva putem podrške njihovom ekonomskom i socijalnom razvoju. Ova doktrina je našla konkretan izraz u uspostavljanju »Saveza za progres«, kao platforme za pružanje obimne, stabilne i dugoročne pomoći za ekonomski i socijalni razvoj zemalja Latinske Amerike, koji u procesu sprovođenja nije pružio očekivane efekte. U to vreme poznati američki diplomata Čester Bous je pisao: »Što se tiče zemalja koje su izabrale kurs neutralizma, mi smo dužni da uvažavamo njihovu neutralnost i da im pomazemo da razvijaju stabilnost i snagu potrebnu za jačanje svoje nezavisnosti. Ovi ciljevi treba da budu postignuti različitim sredstvima: programima pomoći, tehničkom saradnjom, liberalnom trgovinskom politikom, tešnjim kulturnim vezama i tolerantnijom diplomatijom.«²⁹

U to vreme, početkom šezdesetih godina, nesvrstanost se već oformila kao međunarodni pokret koji obuhvata najveći deo tadašnjih nezavisnih zemalja Azije i Afrike, a počinje da budi afinitete i kod pojedinih zemalja Latinske Amerike. U svojoj poruci Beogradskoj konferenciji nesvrstanih zemalja Džon Kenedi u svojstvu predsednika SAD je pisao: »Mi uvažavamo želju drugih naroda da ostanu nesvrstani. Mi se odnosimo sa simpatijama prema njima i delimo njihovu privrženost miru. Mi smo spremni da saradujemo u svim pitanjima da bi doprineli poboljšavanju svetske situacije«. Ova promena u američkom stavu prema nesvrstanosti vidljiva je, naročito, u odnosima SAD sa pojedinim nesvrstanim zemljama, kao Indijom, Jugoslavijom, Etiopijom, arapskim zemljama itd.

Međutim, vidljiva promena u odnosima SAD prema nesvrstanosti i nesvrstanim zemljama, u godinama začinjanja detanta, pa i kasnije nije značila i to da su američki političari i politikolozi bili nepristrasni i objektivni u svojim gledanjima i ocenama. Za neke od njih, kao za Kreba, čiji je opšti prilaz nesvrstanosti pozitivan, nesvrstane zemlje su »indiferentne prema globalnim diplomatskim pitanjima«. Jedan od teoretičara

bipolarizma Hans Morgentau, koji se zalaže za pozitivan stav SAD prema nesvrstanosti i koji smatra da bi politika primitivnog antikomunizma »bila samoubistvena politika prema neutralizmu«, deli nesvrstane zemlje u četiri grupe: u prvoj su one koje pokazuju »moralnu indiferentnost«, odnosno koje se nalaze u »prikrivenom obliku saradnje sa Sovjetskim Savezom«, u drugoj su one, kao Naserov Egipat, koje su dosta bliske Sovjetskom Savezu, ali su nezavisne u svojoj politici, u trećoj su one, kao Indija, koje odbijaju da stanu na bilo čiju stranu u ideološkoj borbi Istoka i Zapada, u četvrtoj su zemlje u čijoj je politici primetan sovjetski uticaj.³⁰ Ovakve i slične klasifikacije nisu bile same sebi svrha. U okviru njih nastavljen je selektivni pristup nesvrstanim zemljama: one koje su »bliže« SAD mogu da računaju na njihovu pomoć, dok one koje su »dalje« od njih nemaju šta da očekuju. Budući da se smatralo da većinu zemalja u pokretu nesvrstanosti čine one koje su »antiamerički raspoložene« ostala je i jaka rezerva prema njegovim aktivnostima.

U prvoj polovini sedamdesetih godina detant je ispoljio svoja pozitivna svojstva i dejstva u postepenom likvidiranju zaostavštine hladnoga rata u odnosima SAD sa dvema velikim »komunističkim silama«, SSSR i Kinom. Regulisanjem otvorenih pitanja u Centralnoj Evropi i inaugurisanjem procesa KEBS-a, SAD i SSSR su utvrdili i određena pravila igre u evropskom prostoru koja su vrlo bliska, sudeći ne samo prema Sonenfeldu već i prema faktičkim zbivanjima i reagovanjima jednog ili drugog partnera, uvažavanju postojećih sfera interesa. Drugu njihovu važnu preokupaciju u okviru detanta predstavljalo je započinjanje pregovora o ograničavanju strateškog naoružanja SALT I i II. Pretpostavku detanta u Aziji predstavljalo je obustavljanje oružane intervencije u Vijetnamu, Kambodži i Laosu, a dalekosežni cilj — normalizovanje odnosa sa NR Kinom. Trebalo je da prođe više godina od prvih kontakata na najvišem nivou (Nikson u Pekingu 1972) do uspostavljanja diplomatskih odnosa 1. januara 1979. Iako relativno spor i nedosledan, proces detanta je doneo pozitivne rezultate u dva geografska regiona: Evropi i Aziji. To se odrazilo, u pozitivnom smislu, i na položaj i dejstva nesvrstanih zemalja u evropskom i azijskom prostoru. U Evropi — Jugoslavija, Kipar i Malta, posredstvom Završnog akta u Helsinkiju dobili su, kao i sve ostale zemlje, dopunsku garanciju za svoj nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet, nepovredivost granica, nemešanje u unutrašnje poslove itd. U procesu KEBS-a otvoren je širi prostor za njihovu konstruktivnu ulogu u unapređivanju bezbednosti i saradnje u Evropi, uključujući i Mediteran. Svojim principima i ciljevima Završni akt iz Helsinkija predstavlja, u stvari, pledoaje za prevazilaženje blokovske podeljenosti u Evropi i na svoj način afirmiše principe i ciljeve politike nesvrstanosti u evropskom prostoru. U Aziji detant je doprineo, pre svega, obnavljanju nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta Vijetnama, Laosa i Kampučije i aktiviranju njihove uloge u pokretu nesvrstanosti. Usledilo je i popuštanje u

³⁰

U listu »New York Times Magazine«, 27. VIII 1961.

odnosima zemalja Jugoistočne Azije, a stvorene su i šire mogućnosti za jačanje snaga koje se zalažu za nesvrstanost. Poboljšani su odnosi zemalja Indokine sa Tajlandom i Filipinima, kao i sa drugim zemljama ASEAN-a: Indonezijom, Malezijom i Singapurom. Od krupnog značaja za pokret nesvrstanosti je i nagovešteno otvaranje u odnosima Indije i Kine, a za opšte uslove u kojima deluju nesvrstane zemlje i potpisivanje Mirovnog Ugovora Kine i Japana.

Svojevrsni refleksi detanta u odnosima sa dvema zemljama trougla, SSSR i Kinom, vidljivi su i u Latinskoj Americi i, takođe, nisu bez značaja za pokret nesvrstanosti. SAD su, pre svega, povukle tradicionalnu rezervnu podršku diktatorskim režimima i izjasnile se za demokratski razvoj latinskoameričkih zemalja. Budući da se u procesu opredeljivanja zemalja Latinske Amerike za nesvrstanost pokazalo da su diktatorski režimi uvek bili na drugoj strani barikade, veći stepen demokratskih sloboda u zemljama ovog prostora mogao bi da dovede i do jače afirmacije principa i ciljeva nesvrstanosti. Potpisivanje i ratifikovanje ugovora o Panamskom kanalu dovelo je do ostvarivanja dela vitalnih interesa Paname, kojoj su nesvrstane zemlje pružale punu podršku. Moglo bi se očekivati da će na dnevni red doći i regulisanje odnosa SAD i Kube, koji su dugogodišnji izvor opasne zategnutosti u odnosima super sila i u karpiskom prostoru.

Međutim, detant nije obuhvatio sve delove sveta, a pre svega Afriku, Bliski istok, pa i Istočni Mediteran. Moglo bi se čak reći suprotno: da je u izvesnoj uzročnoj vezi sa smirivanjem u drugim geografskim regionima došlo do premeštanja centara zategnutosti u ove prostore. U prvim sedamdesetim godinama, u vreme naftne krize, SAD se nisu libile da zvanično najave da će, u slučaju potrebe, svim sredstvima »braniti« američke interese, uključujući i oružanu silu. Legitimno pravo zemalja proizvođača petroleja, među kojima je najveći broj nesvrstanih zemalja, da povećaju cene tog važnoj sirovini, SAD su proglasile za vid agresije protiv industrijskih zemalja, iako je taj akt zemalja proizvođača petroleja predstavljao upravo suprotno: akt samoodbrane. Na Bliskom istoku SAD preuzimaju jednostranu inicijativu da dovedu do potpisivanja mirovnog ugovora Egipta i Izraela, bez učešća ostalih arapskih faktora, kao i SSSR-a. Smirivanje na jednoj, dovelo je do novih konfrontacija na drugoj strani i unelo nove elemente razdora među arapske zemlje, koje su učesnice pokreta nesvrstanosti. Time je znatno oslabljeno jedinstvo i akciona sposobnost pokreta nesvrstanosti u tom važnom geopolitičkom području. U širem afričkom prostoru, u kome se nalazi najbrojnija grupacija nesvrstanih zemalja i najveći broj oslobodilačkih pokreta SAD su sve do izvesnih, još uvek ne naročito efektivnih promena u svojoj politici, koje će nagovestiti tek Karter, Jang i Bžežinski, ostale na starim pozicijama direktnog ili indirektnog (posredstvom drugih zapadnih zemalja, prvenstveno bivših kolonija, kao što je Francuska ili novih nosilaca ekonomske ekspanzije, kao što je SR Nemačka) podržavanja preostalih kolonijalnih uporišta i rasiističkih režima, kao i konfrontiranja sa Sovjetskim Savezom u sticanju vlastitih uporišta. Afrika je tako postala poligon produbljivanja razdora među nesvrstanim zemljama, smanjivanja akcione sposobnosti pokreta

nesvrstanosti i osvajanja novih pozicija u suočavanju sa Sovjetskim Savezom.³¹

O protivrečnoj prirodi detanta i o protivrečnom američkom stavu prema nesvrstanosti u vreme detanta najbolje govori jedan od njegovih arhitekata Henri Kisindžer. Neposredno posle održavanja Alžirske konferencije nesvrstanih zemalja, koja je, pored ostalog, formulisala široki program borbe za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka, uz aktivno učešće i saradnju svih međunarodnih faktora, Henri Kisindžer je 25. septembra 1973. u Ujedinjenim nacijama našao za shodno da izjavi: »Ako nesvrstane zemlje počnu da stvaraju blok, one će postati blok kao i svaki drugi. Činjenica da nisu deo postojećih saveza i da svoje okupljanje definišu kao nesvrstano u osnovi ne menja situaciju... Dok se popuštanje između dve super sile uspešno sprovodi, počinju novi procesi u kojima treća grupacija ubrzano preuzima karakteristike svojevrsnog bloka — svrstanost nesvrstanih«. U tom kontekstu Kisindžer govori i o »nasilju« koje nesvrstani, navodno, vrše nad drugim članicama međunarodnih foruma.³² U Indiji, nakon svega godinu dana, Kisindžerov rečnik je drukčiji. On pokazuje puno razumevanje za indijsku politiku nesvrstanosti kao »razumnu i praktičnu politiku, koja ima posebnu težinu u Aziji, gde živi petina svetskog stanovništva«. On, ujedno, precizira i stav SAD prema nesvrstanosti u celini: »Naš stav prema nesvrstanim zemljama temeljiće se na principima jednakosti, uzajamnog poštovanja, zajedničkih nastojanja i na pretpostavci da sve zemlje sudeluju u miroljubivom svetu. Kondominijum, hegemonija, sfere uticaja zastareli su istorijski i moralno i politički su neodrživi.«³³ Ali, bez obzira na ove eksplicitne reči o nesvrstanosti, hegemoniji i sferama interesa, Kisindžer je naredne godine, 1975. u vezi sa jačanjem progresivnih i autonomnih snaga u nekim zapadnim zemljama, izjavio: »U mnogim evropskim zemljama jačaju neutralističke snage ne u vladi, već u političkom životu. A to je pojava koja, dugoročno posmatrano, zabrinjava.«³⁴ Kao što su u Sovjetskom Savezu preovladavala gledišta da bi opredeljivanje socijalističkih zemalja za nesvrstanost predstavljao neprihvatljiv čin (proklamacija vlade Imre Nađa), tako su i SAD

31
Hans Morgenthau: »U ovo vreme pokušavamo da rešimo probleme uz pomoć starih intelektualnih sredstava koja smo uspešno primenjivali krajem četrdesetih godina: Trumanove doktrine i Maršalovog plana. Ali, tokom vremena Trumanova doktrina pretvorila se iz ideološke osnove strategije vojnog zadržavanja u opšti princip globalne politike, a Maršalov plan iz metoda privredne obnove Zapadne Evrope u globalni princip pružanja pomoći stranim zemljama, pa kao rezultat toga SAD su preuzele na sebe globalne obaveze koje nisu u stanju da ispune nadom na uspeh i koje bi, ukoliko bi ih pokušale ispuniti, dovele SAD do uništenja« (U »the Bulletin of the Atomic Scientist«, januar 1967.)

32
Henry A. Kissinger: *American Foreign Policy*, New York 1969.

33
Izlaganje Henrija Kisindžera u »Department of State Bulletin«, novembar 1974.

34
U časopisu »U. S. News and World Report«, 23. VI 1975.

zauzele stav da bi »neutralistička« orijentacija nekih zapadnih zemalja bila suprotna njihovim interesima.³⁵

Američki stav prema nesvrstanosti u dosadašnjem toku detanta imao je sledeća obeležja:

(a) Prihvatanje detanta je doprinelo širenju objektivnog prostora za formulisanje i praktikovanje pozitivnijeg stava političkih krugova u SAD prema nesvrstanim zemljama i pokretu nesvrstanosti. Nesvrstane zemlje se više ne sagledavaju isključivo u funkciji »suprotstavljanja« komunističkoj opasnosti i ne tretiraju kao »trojanski konj« Sovjetskog Saveza ili Kine.^{36, 37}

(b) Detant između SAD i SSSR i Kine imao je pozitivne posledice na poboljšanje opšteg položaja i uslova u kojima deluju nesvrstane zemlje u evropskom i azijskom i, donekle, latinskoameričkom prostoru. Stvorene su nove pretpostavke za jačanje i afirmisanje principa nesvrstanosti i za opredeljivanje za nesvrstanost.

(c) Detant je, međutim, prvenstvenu pažnju usmerio na odnose i interese velikih sila, isključujući pokret nesvrstanosti iz rešavanja krupnih svetskih pitanja nad kojima je uspostavljen svojevrsni monopol tih sila. U određenim geografskim regionima uspostavljena je ravnoteža snaga na bazi verifikacije postojećih sfera uticaja, dok je u nekima ostavljen slobodan prostor za sučeljavanje i sticanje novih uporišta. To je, posebno, slučaj u Africi, gde je došlo do pojave većeg mešanja velikih sila i do pokušaja vršenja rascepa među nesvrstanim zemljama na bazi njihovog opredeljivanja za Istok ili Zapad.^{38, 39}

35

Veoma interesantno gledište o politici sfera uticaja, kao politici koja bi trebalo da bude imanentna Sjedinjenim Državama kao super sili, izneo je Wolter Lippman u »New York Herald Tribune« 5. maja 1965: »To je normalno, a ne abnormalno za veliku silu da unutar njene sfere interesa ni jedna druga velika sila neće vršiti vojni ili politički uticaj. Otkada smo mi izašli iz izolacionizma početkom ovoga veka američka spoljna politika rukovodila se pogrešnom ocenom da s obzirom na to da je ovaj svet jedan, da su sfere interesa nasledeno zlo i da su zastarele... Priznavanje sfera uticaja stvarna je alternativa globalizmu. To je alternativa komunističkom globalizmu koji proklamuje svetsku revoluciju. To je alternativa antikomunističkom globalizmu koji obećava da će se boriti protiv komunističkih ratova bilo gde. Prihvatanje sfera uticaja dominantan je osnov detanta u Evropi između Sovjetskog Saveza i Zapada. Eventualno će to stvoriti formulu koegzistencije između crvene Kine i SAD« (Članak je, inače, napisan povodom američke Intervencije u Dominikanskoj Republici 1965).

36

lence of Peace, U. S. Policy toward the Nonaligned World, Princeton, 1970.

37

Stanley Hoffmann: *Choices*, u časopisu »Foreign Policy«, No 12. iz 1973.

38

Henry A. Kissinger: *The Permanent Challenge of Peace, U. S. Policy toward the Soviet Union*, u knjizi *Detente and Defense: A Reader*, Washington 1976, str. 313—328.

39

Harlan Cleveland: *America's Not-So-Manifest Destiny*, u časopisu »The Atlantic Community« Washington, No 3, 1976.

Osnovna obeležja sadašnjeg stava SAD prema nesvrstanosti

Protagonisti američkog stava i udela u detantu, u okviru nejednakog političkog opredeljenja, različitog stepena angažovanja i specifičnog političkog kursa, bila su trojica stanovnika Bele kuće: Nikson, Ford i Karter. Njihovom smenom izvršena je i promena administracije, budući da je vlast sa republikanaca prešla na demokrate. Desila se i značajna promena ličnosti koje bitno utiču na konstituisanje političke strategije SAD: umesto Kisindžera došao je Bžežinski.

Polazna tačka Karterove ekipe je da je hladni rat ostavio SAD okružene neprijateljskim svetom. Iako se ne elaborira ko se sve podrazumeva pod neprijateljskim svetom, sasvim je izvesno da se misli na suparnike u hladnom ratu, pre svega, ali ne manje i na nesvrstane zemlje. Takvo stanje stvari nije preporuka za izolacionizam, koji i nema uporišta u američkom javnom mnenju: 1947. godine 68 odsto Amerikanaca koji su bili anketirani podržavalo je »međunarodne napore u ime prava čoveka«, a ni danas ih nije mnogo manje — 66 odsto. Druga mogućnost bi bila »prepuštanje okolnostima«, odnosno stanje slično rezignaciji. Smatra se da bi to bilo katastrofalno i za Ameriku i za svet koji u velikoj meri zavisi od nje. Jedini izlaz je u kreiranju nove političke strategije koja će prilagoditi SAD svetu koji se menja. Ali ne putem odricanja od vitalnih globalnih interesa SAD, već njihovim ostvarivanjem novim sredstvima i na nov način.⁴⁰

U vreme Kisindžera poenta američke političke strategije je bila na usklađivanju odnosa i interesa između pet punktova moći: SAD, Zapadne Evrope, Japana, SSSR i Kine. Manje-više se smatralo da »ostatak sveta« nema efektivniji uticaj na ravnotežu snaga koju održavaju i uobličavaju navedeni punktovi moći. To se dosta jasno ispoljilo u američkom krutom i odbojnom stavu na Međunarodnoj konferenciji o ekonomskim pitanjima u Parizu.⁴¹ Karterova ekipa ne previđa ove punktove moći, ali ne zanemaruje ono što je prethodna ekipa previđala: treći svet, nesvrstane zemlje. Bitno šireći dijapazone američke političke strategije, Bžežinski vidi četiri koncentrična kruga u međunarodnim odnosima: zapadne zemlje, socijalističke zemlje, razvijenije zemlje u razvoju i zemlje koje su najviše zaostale u svom ekonomskom razvoju. U odnosima sa zapadnim zemljama akcenat je na razvijanju saradnje, u odnosima sa socijalističkim zemljama na čvrstom stavu i sporazumevanju, u odnosima sa trećim i četvrtim svetom na prilagođavanju i širenju saradnje. Ako se smatra da su novooslobođene zemlje, odnosno nesvrstane zemlje, nosilac najvećih promena u savremenoj međunarodnoj zajednici, onda je »fundamentalna promena« u američkoj političkoj strategiji izvršena upravo u funkciji menjanja stava prema njima. U tom smislu Bžežinski piše: »Mislim da

40

J. William Fulbright: *In Thrall to Fear*, »The New Yorker«, 8. I 1972.
James R. Schlesinger: *A Testing Time for America*, u časopisu »The Atlantic Community«, Washington, br. 1. iz 1976.

41

Henry A. Kissinger: *Détente with the Soviet Union — The Reality of Competition and the Imperative of Cooperation*, u knjizi *Détente and Defense: A Reader*. Washington 1976, str. 153—178.

je veoma značajno da se Sjedinjene Države ne poistovećuju sa statusom quo, što je, u celini uzevši, bila karakteristična pojava. Predsednik Karter je poistovetio Sjedinjene Države sa promenama u svetskoj situaciji i time nam je pružio mogućnost da utičemo na prirodu promena i da obezbedimo okvire za te promene«.42

Nova američka politička strategija prema trećem svetu je usmerena na ostvarivanje dva podjednako značajna i međusobno povezana cilja: smanjivanje antiameričkih osećanja, putem unošenja bitnijih korekcija u ranije krute američke stavove i obezbeđivanje većeg američkog uticaja na promene i zbivanja u trećem svetu, putem uspostavljanja tešnijih prijateljskih veza sa zemljama koje imaju najveći uticaj u svom regionu ili subregionu. Kada je reč o ovom prvom cilju, Bžežinski piše: »Ništa ne bi moglo biti štetnije za Sjedinjene Države nego da se postave kao posljednji zaštitnik suprematije belaca u Africi u vreme kada se rasna jednakost počinje prihvatati kao imperativna norma. To bi okupilo celu Afriku i veliki deo Afro-Azije protiv nas. Na sličan način, za američke dugoročnije interese bila bi štetna stalna ravnodušnost prema sve naglašenijoj želji u Centralnoj Americi za većom društvenom pravdom i nacionalnim dostojanstvom, jer će naša ravnodušnost olakšati Kastrovoj Kubi da eksploatiše tu želju«. Bžežinski iznosi šta je do sada postignuto i u ostvarivanju drugog cilja: »Ostvarili smo napredak u povezivanju Sjedinjenih Država sa novim snagama u svetu, sa novim zemljama koje su odnedavno stekle veći značaj. Pri tome prevashodno mislim na treći svet. Mi to osećamo u Ujedinjenim nacijama. Osećamo to u odnosima sa zemljama kao što su Indija, Nigerija, Iran, Saudijska Arabija, Brazil, Venecuela, odnedavno uticajne zemlje koje je Predsednik posetio«.43

Koji bi se elementi kao načelno i praktično-politički značajniji mogli izdvojiti u sadašnjem stavu SAD prema nesvrstanim zemljama i pokretu nesvrstanosti?

(a) Neosporno pozitivnu okolnost predstavlja primetno pridavanje većeg značaja nesvrstanim zemljama i pokretu nesvrstanosti kao faktoru u međunarodnim odnosima. Ova okolnost je izraz sve dubljeg raskida sa bipolarizmom iz vremena hladnoga rata i bipolarizmom u okviru detanta, kao izrazito blokovskim formulama, pa i sa pentagonalizmom koji predstavlja kartel razvijenih zemalja u odnosu na zemlje u razvoju. Ona ima određeno mesto u objektivnim tendencijama koje utiru put političkom pluralizmu u međunarodnim odnosima.44

(b) Pozitivan značaj ima raskid sa antikomunističkim opsesijama u prilazu nesvrstanim zemljama i sa hladnoratovskom ulogom SAD kao svet-

42

Bžežinski u intervjuu časopisu »NEWSWEEK«, New York 29. V 1978.

43

U intervjuu časopisu »NEWSWEEK«, New York 29. V 1978.

44

»Svet se brzo menja, a brzo se menja i politika SAD. Američki stručnjaci se nadaju da se između bogatih zemalja i siromašnih zemalja »trećeg sveta« može pronaći neki prihvatljiv dogovor, kako iz moralnih, tako i iz ekonomskih razloga«. (u članku *What is the Third World* u časopisu U. S. News and World Report, New York, 31. III 1978).

skog žandarma koja je naročito bila prisutna u regionima u kojima se nalazi većina nesvrstanih zemalja. Umesto toga, sada se naglašava da je Amerika rada »promenama koje podrazumevaju više samoopredeljenja za one dve trećine čovečanstva kojima je još donedavno samoopredeljenje bilo onemogućeno«.45

(c) Ne bi trebalo zanemariti ni konkretne rezultate u unapređivanju američkih odnosa sa većim brojem zemalja, ne samo sa onima koje je posetio Karter, već i sa Jugoslavijom⁴⁶ i drugima, američke inicijative u pojedinim regionima (veće poštovanje ljudskih prava u Latinskoj Americi, sporazum sa Panamom, eventualno popuštanje u odnosima sa Kubom), distanciranje od rasizma na jugu Afrike, uskraćivanje bezrezervne podrške Izraelu, uzdržavanje od oštrije konfrontacije u vreme sovjetsko-kubanskog angažovanja u Angoli i Etiopiji, fleksibilniji stav u Ujedinjenim nacijama u pitanjima u kojima se izražavaju posebni interesi nesvrstanih zemalja itd.⁴⁷

(d) Moglo bi se pretpostaviti da će uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Kinom i eventualno prevazilaženje zastoja u odnosima sa SSSR, kao sređivanje odnosa sa glavnim partnerima i rivalima u svetskoj politici, razume se u meri u kojoj je to moguće s obzirom na protivrečnosti u njihovim interesima i ciljevima, doprineti smanjivanju neposrednog pritiska velikih sila na zemlje izvan njihovih sfera uticaja i smanjiti neposrednu političku potrebu za sticanjem novih uporišta. Iako je takve nagoveštaje moguće prihvatiti samo uz određene rezerve, ipak je neosporno da sređivanje odnosa među svetskih silama smanjuje opasnosti od svetskog rata i doprinosi daljem popuštanju zategnutosti, što je, bez sumnje, u interesu nesvrstanih zemalja.

(e) Budući da »samo Amerika ima moć koja je potrebna da jedan neprijateljski svet oblikuje kako želi« i da, u skladu s tim, preduzima mere za ostvarivanje većeg uticaja i prisustva u nesvrstanim zemljama, novim sredstvima i metodima, nova američka politička strategija postaje na izvestan način opasnija za očuvanje društvenog i političkog identiteta

45

U intervjuu časopisu »NEWSWEEK«, New York 29. V 1978.

46

»Predsednici Tito i Karter su se saglasili da politika nesvrstavanja predstavlja veoma značajan faktor u međunarodnim odnosima. Oni dele mišljenje da nesvrstane zemlje mogu i treba da aktivno doprinosu rešavanju međunarodnih problema i što povoljnijem razvoju međunarodnih odnosa. Predsednik Karter je ponovo potvrdio da SAD poštuju privrženost Jugoslavije politici nesvrstavanja i ulogu koju Jugoslavija ima u pokretu nesvrstanošći«. (Tito i Karter u zajedničkom saopštenju o jugoslovensko-američkim razgovorima u Vašingtonu, 9. mart 1978, objavljenom u knjizi *Tito u SAD i Velikoj Britaniji*, Beograd 1978).

47

George W. Ball: »Bilo bi pogrešno prenegativno reagovati na kubansku avanturu. Jer, Kuba je na kraju krajeva mala zemlja, ograničena u snazi i ljudstvu koje može da rasporedi ili gubicima koje bi mogla da podnese. Mada bismo neizostavno morali da mobilizujemo otpor u slučaju sovjetskog prodora u istorijsku zapadnu uticajnu sferu, ne postoje izgledi da Moskva može da uspostavi trajnije pozicije u Africi. Njeni neuspeli pokušaji u prošlosti pokazali su da je fizički, politički i kulturni teren tog kontinenta nepovoljan za sovjetski imperijalizam«. (U listu »International Herald Tribune«, 20. VI 1978.)

nesvrstanih zemalja i za obezbeđivanje jedinstva pokreta nesvrstanosti, jer može da vodi većem podvajanju nesvrstanih zemalja na proameričke, prosovjetske ili prokineske.

(f) Iako se obustavljanjem američkih oružanih intervencija, okončanjem dekolonizacije, distanciranjem od rasizma i diktatorskih režima itd. smanjuju tačke trenja u odnosima SAD i pokreta nesvrstanosti u sferi ostvarivanja globalnih principa i ciljeva jednog i drugog faktora u međunarodnim odnosima, ne može se izgubiti iz vida da će se njihovi zasebni interesi, interesi SAD kao super sile i interesi pokreta nesvrstanosti kao reprezentanta interesa najšire međunarodne zajednice u većoj ili manjoj mjeri sukobljavati u vitalnim pitanjima: blokovske i vanblokove politike, razoružanja, uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka, demokratizacije međunarodnih odnosa itd.⁴⁸

To su elementi koji u svom složenom i kontroverznom delovanju daju bitne odgovore na pitanje o sadašnjem i budućem stavu SAD prema pokretu nesvrstanosti i odnosima između SAD i nesvrstanih zemalja uopšte.

48

Direktne investicije američkih monopola iznosile su 1970. godine 1700 miliona dolara, a 1975. godine 7000 miliona dolara u zemljama u razvoju (prema *Coopération pour le développement. Examen*, 1976, Paris).

Nathaniel H. Leff: »Podrška Sjedinjenih Država novom međunarodnom ekonomskom poretku ne bi poslužila interesima »trećeg sveta«. To je žalosno, jer bi se mnogo šta moglo reći u prilog korenitoj promeni američkih ekonomskih odnosa prema »trećem svetu«. Međutim, procena verovatnih posledica novog poretka ukazuje da njegovo uvođenje ne bi dovelo

do ciljeva kojima se teži. Nameravane promene ekonomske politike — povećanje i određivanje indeksa cena primarnih proizvoda, veoma prošireni transferi sredstava »trećem svetu« i obezbeden pristup tehnologiji i tržištima bogatih zemalja — ne bi doveli do supstancijalnih ekonomskih dobiti za »treći svet«. (U članku »Novi ekonomski poredak«, »Foreign Policy«, br. 24. iz 1976).

Werner J. Feld: »Atlantic Interdependence and Competition for Raw Materials in the Third World«, u časopisu »The Atlantic Community«, Washington, No 3. iz 1976.